

ZYGMUNT BAUMAN (2001), *WORK, CONSUMERISM AND THE NEW POOR*

BUCKINGHAM, PHILADELPHIA: OPEN UNIVERSITY PRESS. ISBN 0-335-20155-5. 106 STRANI.

UVOD

S pojmom »delovna etika« navadno razumemo delo za preživetje (v smislu »kdor ne dela, naj ne je«). Koncept delovne etike vključuje miselnost, da je nedostojno počivati in biti zadovoljen s tistim, kar že imamo. Treba si je prizadevati za več. Delo je vrednota samo po sebi in vselej plemenita dejavnost. Ne delati je zlo in nemoralno. Neizrečena predpostavka koncepta delovne etike je, da je večina ljudi zmožna delati za denar in da je vse, kar posedujejo, rezultat njihovega preteklega dela. Večina ljudi opravlja svojo dolžnost in bilo bi nepošteno zahtevati, da svoje pridobitve delijo z drugimi, ki niso izpolnili svojih obveznosti. Druga neizrečena predpostavka delovne etike je, da ima moralno vrednost samó delo, za katerega smo plačani.

V nasprotju s to zakoreninjeno in nereflektirano samoumevnostjo delovne etike pa Zygmunt Bauman razkriva zgodovinski izvir tega koncepta in se ukvarja z družbenimi fenomeni, ki so z delovno etiko tako ali drugače povezani. Začne z obdobjem industrializacije, ko so v zahodnih družbah potrebovali veliko človeške delovne sile, prilagojene tovarniškemu režimu dela. Nadaljuje s prehodom v potrošniško družbo, ki delovno etiko nadgradi z estetiko potrošništva kot najvišjo vrednoto. Potrošništvo postane način, kako so ljudje sploh vključeni v družbo in prepoznani »kot ljudje«. V tretjem poglavju zasleduje vzpon in razpadanje države blaginje, pri čemer v glavnem izhaja iz anglosaksonskega modela. V demokratičnih državah se je država blaginje do nedavne kazala kot popolnoma varna, nepovratna struktura. V konceptualnem smislu so bile socialne pravice celo vključene v idejo demokratičnega državljanstva. Čeprav so nekateri potrebovali več storitev kot drugi,

je prevladoval občutek, da je država blaginje v dobro vseh. Danes vlada nasprotni konsenz – o zmanjševanju davkov in posledično zmanjševanju storitev države blaginje. Bauman pokaže, zakaj je bil tak obrat mogoč. V četrtem poglavju obravnava posledice vsega tega, zlasti pa današnja družbeno in kulturno produkcijo revnih, ki so ostali brez vsake vloge v družbi, tako rekoč odveč. V petem poglavju poskuša nakazati možno rešitev za današnje revne in izključene. Predlaga reorganiziranje koncepta dela, ki ga danes definira zgolj trg dela. Predvsem bi bilo smiselno, meni Bauman, ločiti pravico do preživetja od udejstvovanja na trgu delovne sile. Skladno s tem predlaga uvedbo univerzalnega temeljnega dohodka.

MORALNA IN EKONOMSKA DIMENZIJA DELOVNE ETIKE

Koncept delovne etike, kot ga poznamo še danes, se je razvil zaradi potreb industrializacije. Z uvajanjem tovarniškega dela je bilo treba spremeniti, na novo definirati odnos do dela pod novimi, tovarniškimi pogoji (podreditev stroju, delovnemu času in drugim pravilom, ki jih je določil kapitalist). Pod pretvezo delovne etike se je skrivala delovna disciplina. Tovarniški delavci so bili izvzeti iz ukvarjanja s trgov in iz upravljanja delovnega procesa. V tovarni je bilo treba delati ne glede na občutek za človekovo dostojanstvo in smiselnost opravljanega dela. Problem, na katerega so naleteli pionirji modernizacije, je bil, kako prisiliti ljudi, da se podredijo delovnemu procesu, v katerem niso videli smisla in ki so ga kontrolirali drugi. Tovarniški sistem je v resnici potreboval pol-ljudi, delavce, ki ubogajo brez razmišljanja, kolesčke brez duš v kompleksnem

mehanizmu. Delovna etika je pomenila odpoved svobodi. Ljudi je bilo treba prisiliti, da v imenu delovne etike (plemenitosti dela) sprejmejo življenje, ki ni bilo posebej plemenito. Delo je bilo treba ločiti od njegovega smisla, razum ni bil več potreben. Nič čudnega, da so kritiki moderne zagovarjali pravico do lenobe. Razvoj delovne etike je šel tako daleč, da je bila odcepitev delovnega procesa od človekovih potreb videti povsem naravna. Prvič v zgodovini je bilo vprašanje, »kaj lahko naredimo«, postavljeno pred vprašanje, »kaj potrebujemo«. Gre za moderni paradoks, ki je po Baumanu v tem, da spodbuja razvoj zaradi razvoja samega. Nova vizija modernega sveta je slavila človekovo prevlado nad naravo in človeka kot akterja zgodovinskih dogodkov.

Glede vprašanja revnih so si bili sicer zelo različna razsvetljenska mnenja in pogledi enotni. Revščina je postala moralno vprašanje; revnim in »prostovoljno brezdelnim« so zapovedovali tovarniško delo – ne le zaradi ekonomskega učinka, ampak tudi kot moralno nalogo.

Po takratnem prepričanju so bili revni ne-kultivirani otroci narave, ki potrebujejo nadzor bolj zrelih oseb, kajti revni naj ne bi bili zmožni sami upravljati svoje življenje. Revne so dojemali kot surov človeški material, ki mu je treba dati obliko. V procesu »izboljšanja« človeške družbe so bili revni razumljeni kot objekti za preoblikovanje in ne kot subjekti. Delovna etika je postala bistveni element moralnega zemljevida – pravilni vzorec vedenja, pot k samoizboljšanju oziroma to, kar so pozneje imenovali »civilizacijski proces«.

LOČEVANJE »ZASLUŽNIH« IN »NEZASLUŽNIH« REVNIH

Delovna etika je imela dva namena: zadostiti potrebam po delovni sili v razvijajoči se industriji in znebiti se ene največjih neprijetnosti posttradicionalne družbe, to je, nujnosti preskrbe tistih, ki se niso mogli preživljati s tovarniškim delom (hendikepirani, bolni, stari). V 19. stoletju so nesposobne za tovarniško delo doživljali kot odvečne; če bi obstajala primerna metoda, bi se jih najraje znebili, pravi Bauman. Iz delovne etike je izhajala moralna superiornost še tako bednega življenja ljudi, ki so se preživljali z mezdnim delom. Bolj ko je bilo življenje revnih, ki niso delali za mezno plačilo, degradirano in bolj ko

so živeli v pomanjkanju, manj grozno je izgledalo življenje tistih revnih, ki prodajajo svoje delo v zameno za najnižje mezde. V Angliji, enem najbolj razvitih industrijskih področji, so v 30-ih letih 19. stoletja sprejeli zakon o pomoči revnim (*Poor law*), ki je vso razpoložljivo pomoč revnim omejil na notranjost ubožnic. Z vidika delovne etike je imela ta odločitev vrsto prednosti:

1) Ločila je »prave« reveže od tistih, ki so se zgolj želeli izogniti naporom mezdnega dela. Nihče razen »pravih« revežev ne bi izbral življenja v ubožnici – seveda če so bile razmere v taki ustanovi zadosti nevzdržne. Na ta način je bilo preverjanje premoženja (*means testing*) odveč, ker so se revni sami razporedili; kdor se je strinjal s tem, da je bil zaprt v ubožnico, ta res ni imel druge možnosti preživetja.

2) Odprava zunanje pomoči je povzročilo, da so revni »dvakrat premislili«, ali zahteve delovne etike res niso zanje oziroma ali strašne razmere tovarniškega dela vseeno niso boljša izbira od ubožnice. Načela zakona o pomoči revnim naj bi po mnenju zagovornikov postavila jasno, »objektivno« ločnico med tistimi, ki se lahko spreobrnejo k uboganju predpisov delovne etike, in tistimi, ki se ne morejo prilagoditi.

3) Zakon o pomoči revnim je simbolično varoval revne zaposlene pred kontaminacijo z »nepopravljivo brezdelnimi«. Ločeval jih je od zidov ubožnic, ki so bili zidovi kulturne odtujitve. Bolj ko je bilo življenje v ubožnici grozno, bolj se je suženjsko delo v tovarni kazalo kot svoboda. Ubožnice so rabile kot referenčna točka za oceno kvalitete tovarniškega življenja. Jeremy Bentham je institucije, kot so ubožnice, prisilne delavnice, tovarne, šole, azili, bolnišnice, imenoval režim »industrijskih hiš«. Vsi ti režimi so onemogočali raznolikost človeških navad in nagnjenj in zahtevali podreitev določenemu standardiziranemu vedenju. Bauman to situacijo definira kot situacijo brez izbire. Ne-izbira je bila tudi temeljno načelo pomoči. Podobno je bilo tudi na slovenskem (gl. Anžič 2002). O nadzoru nad revnimi priča institucija ubožnih očetov v slovenskih mestih iz prve polovice 19. stoletja. Ubožni očetje so izpolnjevali vloge za pridobitev socialne podpore, dajali mnenja o prosilcih in bdeli nad razmerami prejemnikov podpor.

PATRIARHALNI TOVARNIŠKI IN DRUŽBENI RED

Mezdno delo, podreditev gospodarju-kapitalistu je bil način, kako postati dostojno človeško bitje v primeru, ko ljudem človeškost ni bila zagotovljena na druge načine. V zaposlovanju so videli rešitev za vse družbene probleme. Univerzalna zaposlitev je postajala norma, nezaposlenost pa nenormalno stanje. Bauman to normo industrijsko razvite družbe 19. stoletja razčleni glede njene umestitve na ravneh individualnega življenja, regulacije družbenega reda in preživetja družbe kot celote.

V smislu *individualnega življenja* je delo omogočilo umestitev posameznika v družbo; poklicni dosežki so postali glavni vir samozavesti in ponosa zaposlenih moških v moderni družbi. Zaposlitev je postala središče njihove identitete in totalnost življenja.

Regulacija družbenega reda se je uresničila v organizaciji tovarniškega delovnega procesa in narobe. Tovarna je postala model in osrednja panoptična institucija moderne družbe. Nezaposleni so bili izven panoptičnega dosega tovarne in zato grožnja. Namreč, bili so brez nadzora, brez rutine in niso bili podrejeni kapitalistu-gospodarju. Medicina je v 19. stoletju definirala zdravega človeka kot moškega, sposobnega za tovarniško delo in služenje vojaškega roka. Bistvena metoda produciranja in ohranjanja družbenega reda je bilo spodbujanje patriarhalnega družinskega modela z moškim poglavarjem, ki služi kruh. Nič čudnega, da so bili zagovorniki delovne etike tudi zagovorniki pravic in dolžnosti družinskih poglavarjev. Očetje-možje naj bi izvajali enako disciplino nad ženskami in otroki, kot so ji bili sami podrejeni pri tovarniškem delu.

Na vprašanje zaposlovanja so začeli gledati kot na vprašanje *preživetja družbe* in njenega razvoja. Foucault ([1976] 2003) bi rekel, da je šlo za oblast, ki si je zadala nalogo krepiti življenje in regulirati naravne procese populacije (vprašanje javne higiene, zdravja, stanovanj itn.). To skrb za preživetje populacije, »podržavljanje biološkega«, je Foucault imenoval bio-oblast. Nekoliko preseneča, da Zygmunt Bauman pri vprašanju preživetja družbe ne omenja tega široko sprejetega koncepta. Bio-oblast je skrbela za komodifikacijo delovne sile, saj je bilo za ustvarjanje bogastva (kapitalistov) v moderni industrijski družbi neobhodno najmanjše primerno priprav-

ljene delovne sile. Rast kapitala in zaposlovanje sta postala ključni politični vprašanji in merila uspešnosti vladnih ukrepov in politik.

K POTROŠNIŠTVU, FLEKSIBILNOSTI IN IZBIRI

Bauman definira sodobno družbo kot potrošniško, v nasprotju s prej opisano izdelovalsko, industrijsko družbo. Na določen način so seveda vse družbe potrošniške, saj ljudje zmeraj trošijo stvari in storitve. Bauman tu misli na premik v poudarku, ko morajo današnji člani družbe predvsem prevzeti vlogo dobrih potrošnikov. Današnja norma je zmožnost in pripravljenost oziroma želja biti potrošnik. Gre tudi za vprašanje, na kakšen način ljudje zadovoljujejo potrebe, ki so povezane s konstituiranjem družbenih identitet, torej, kako so moški in ženske integrirani v družbeni red, kako najdejo svoj prostor v njem. Modernost je podelila posamezniku nalogo »samo-oblikovanja«; družbena umestitev ni več nujno pogojena z rojstvom v določeno družbeno kategorijo. Nekdaj so bili zaposlitev in naučene sposobnosti določeni za celo življenje, pogosto odvisno od tega, kar smo podedovali. Danes pa so stalna in zagotovljena delovna mesta redkost. Glavna zapoved je fleksibilnost. To je igra najemanja in odpuščanja z malo pravili, ki se lahko spremenijo.

V nasprotju s prejšnjo industrijsko družbo danes produktivnost narašča z upadanjem zaposlovanja. Število zaposlenih v tovarnah se občutno zmanjšuje. Urjenje, kot so ga proizvajale in zahtevale panoptične institucije, ni več primerno za obdobje visoko tehnološko in informacijsko razvitih družb, povečane mobilnosti kapitala in vladavine potrošniških vrednot. Značilno za panoptične institucije je privajanje na rutino, monotonost in zlasti odsotnost izbire. Predpostavke oziroma vrednote potrošniške družbe pa so ravno nasprotno – odsotnost rutine, omogočanje izbire, stalno spodbujanje potrošniške želje, ki mora biti zadovoljena takoj. Potrošniki si nikoli ne smejo vzeti premora, stalno morajo biti izpostavljeni novim skušnjavam, atraktivnostim, izbiram. Že »zrel« potrošnik je ponotranjil pritisk stalnega kupovanja. Ta nezmožnost živeti drugačen način življenja se ljudem kaže kot življenje svobodnih izbir. Ne morejo se več izogniti stalnemu zapeljevanju trga; v vlogi potrošnikov

lahko resnično izbirajo, kritizirajo, ocenjujejo in tako upravljajo s svojim življenjem. Paradoks, na katerega opozori Bauman, je v tem, da lahko potrošniki izbirajo med različnimi produkti in storitvami, ne morejo pa izbirati, ali bodo potrošniki ali ne. Pot do identitete, do prostora v družbi, do življenja, ki je prepoznano kot vredno in smiselno, zahteva dnevno udejstvovanje na trgu. V tem Bauman vidi prelom s prejšnjim obdobjem; prej je moral biti človek najprej producent, da bi bil potrošnik, danes pa mora biti človek najprej potrošnik, preden lahko postane kar koli drugega.

Dejstvo, da je današnja družba organizirana okoli želje in izbire, določa tudi stopnjo priljubljenosti in podpore javnim službam (kot sta socialno varstvo in zdravstvo). Tako na politični levici kot desnici se v veliko državah zavzemajo za zmanjševanje davkov; na ta način naj bi več denarja ostalo v žepih davkoplačevalcev, ki imajo potem možnost izbire pri kupovanju storitev. Bauman poudari, da gre za potrošnikovo dolžnost izbiranja, in opozori, da ni nujno, da bi na tak način ljudje lahko konzumirali več ali bili deležni kvalitetnejših storitev. Šteje sredstvo (izbiranje), ne pa končni cilj (kvalitetna storitev).

ESTETSKA VREDNOST DELA

Iz perspektive delovne etike vsakršno delo prispeva k človekovemu dostojanstvu, pomeni moralno izboljšanje, »humanizira«, »učloveči«, je izpolnitev dolžnosti in tudi zadovoljstvo. To pa ne velja za estetsko vrednost dela. Nekateri poklici so povzdignjeni kot zaželeni, privlačni, zanimivi, so predmet želje in izbire, medtem ko številni zagotavljajo zgolj preživetje (so brez estetske vrednosti) in so dolgočasni. Enako kot sta v potrošniški družbi cenjena svobodna izbira in mobilnost je tudi estetska vrednost dela faktor družbene stratifikacije. Pri tem ne gre več za vprašanje zmanjševanja delovnega časa na minimum, ampak narobe, meja med prostim in delovnim časom vse bolj izginja. Delo je povzdignjeno v superiorno dejavnost, ki najbolj zadovolji naše potrebe in nam prinese največ zadovoljstva. Zanimivo delo je eden največjih privilegijev. Zato Bauman pravi: »Danes 'deloholokov' brez jasno določenega delovnega časa, zaposlene 24 ur dnevno 7 dni v tednu ne najdemo med sužnji, ampak med srečno in zadovoljno

elito« (str. 34). Delo kot samoizpolnitev, smisel življenja, središče vsega, kar šteje, je postalo privilegij redkih, znak elite. Po drugi stani pa je večina ljudi podvržena razmeram fleksibilnega trga delovne sile, ki ne dovoljuje predanosti delu, ker je to le začasno, pogodbeno delo za določen čas. Za večino fleksibilnost ni izbira, ampak danost, na katero nimajo vpliva. V takih razmerah so ljudje podvrženi stalni negotovosti in pomanjkanju varnosti.

REVŠČINA KOT IZKLUČENOST IZ »NORMALNEGA ŽIVLJENJA«

V zgodovini človeštva in v večjem delu sveta revščina pomeni ogroženost samega fizičnega preživetja – pomanjkanje strehe nad glavo, hrane, oblačil. V medijih in v svetovnem merilu danes pogosto enačijo revščino s primanjkovaljem hrane, vendar je to le en vidik. Revščina je veliko obsežnejša; pomeni tudi pomanjkanje priložnosti za izobraževanje, nepismenost, nedostopnost zdravil in zdravstvene oskrbe, ne-kvalitetna bivališča, šibko socialno povezanost (pomanjkanje socialnih mrež), pomanjkanje perspektiv za prihodnost.

Revščina ima tudi družbeno in psihološko razsežnost; vsaka družba je izoblikovala določene standarde dostojnega življenja. Nezmožnost doseči te standarde povzroči stres in trpljenje. Revščina pomeni, da si izključen iz normalnega življenja, kar koli to za določeno družbo pomeni. Zaradi tega so revni pogosto manj samozavestni in imajo občutke sramu in krivde. V potrošniški družbi je »normalno življenje« življenje potrošnikov, preokupiranih z izbiranjem in iskanjem priložnosti za različna doživetja. Srečno življenje pomeni zgrabiti čimveč takih priložnosti. Revni nimajo dostopa do normalnega srečnega življenja, ker so neustrezni potrošniki in socialno degradirani. Poleg stigme je pomemben socialnopsihološki učinek brezposelnosti dolgčas, ki ga je potrošniška kultura sicer povsem izbrisala s svojega horizonta. Brezposelni imajo neskončno količino prostega časa, a nobene možnosti, da bi iz njega kaj naredili. Bauman je prepričan, da proti stigmatizaciji revnih in brezposelnih ne pomagajo niti alternativni načini strukturiranja časa in samoorganizirane dejavnosti v deprivilegiranih soseskah. Standardi »normalnega« življenja so določeni daleč stran od domače

soseske; ocena ustreznosti ljudi kot potrošnikov prihaja od zunaj. Bauman navaja Jeremija Seabrooka, ki pravi, da ljudje, ki so zadovoljni s tistim, kar imajo, kršijo temeljno načelo potrošniške družbe.

DRŽAVA BLAGINJE

Razvoj delovne etike, industrijski pogoji dela in pozneje fleksibilnost zaposlovanja in naraščanje tržnih, potrošniških načel v vseh sferah življenja so zaslužni tudi za nastanek, razvoj in zaton države blaginje.

Bauman razlikuje med državo blaginje in javno blaginjo. Javno blaginjo definira kot kolektivno zagotavljanje individualnega dostojnega preživetja. Gre za obliko kolektivnega zavarovanja, ki izhaja iz posameznikovih potreb in ne iz preteklih ali potencialnih prispevkov. Enakost v potrebah je nad zmožnostjo enakih prispevkov. Za uresničevanje načel javne blaginje je odgovorna država – in v tem je bistvo *države blaginje*. Iz tega lahko sklepamo na dvoumen odnos države blaginje do etike dela. Po eni strani, če je preživetje zagotovljeno vsem članom politične skupnosti kot pravica in ne glede na njihov prispevek k skupnemu bogastvu, potem koncept javne blaginje dovoljuje *ločitev preživetja od družbeno koristnega dela*, ki naj bi bilo mogoče samo z zaposlovanjem. Tako je pravica do dostojnega preživetja postala stvar državljanstva (to je pripadnosti politični skupnosti) bolj kot pa posledica ekonomske dejavnosti. Po drugi strani pa je država blaginje potrdila definicijo normalnosti delovnega življenja. Udeleženosť v plačani zaposlitvi je bila norma in država blaginje je pomagala tistim, ki so bili trenutno brezposelni (zaradi pomanjkanja služb), da so se lahko spet vedli normalno, to je, da so bili spet udeleženi v plačani zaposlitvi. S tem je država blaginje utrdila delovno etiko kot normo in merilo družbenega zdravja. Socialna pomoč je bila mišljena kot premagovanje težav pri uresničevanju norme. Država blaginje je tudi sicer polna nasprotij in protislovij. Jo lahko definiramo kot obvezno dopolnitev načela delovne etike ali, ravno narobe, kot politično nasprotovanje ali celo zaroto proti delovni etiki? Je njeno delovanje represivno ali, ravno narobe, emancipatorno, osredotočeno na človekove potrebe in zmanjševanje krutih posledic kapitalistične tržne ekonomije? Ali država blaginje omogoča kapita-

listično akumulacijo in je servis kapitalistov ali, narobe, omogoča ustvarjanje družbenega dohodka? Je kapitalistična prevara ali zmaga delavskega razreda? Bauman meni, da je država blaginje vse to in še več, in v odgovor navede nekatere razloge za njen nastanek. Država blaginje je nastala kot stičišče med:

- pritiski kapitalistične ekonomije, ki ni mogla vzpostaviti pogojev za svoje preživetje brez politične oziroma državne pomoči;
- pritiski organiziranega delavskega gibanja, ki prav tako ni moglo zaščititi delavcev pred pogubnimi učinki ekonomskih ciklusov brez politične oziroma državne pomoči;
- nujnostjo ohraniti in utrditi družbeno neenakost, pri čemer so odpravljani le najokrutnejše in najbolj kratkotrajne manifestacije te neenakosti;
- željo po normalizaciji neenakosti, pri čemer so marginalizirali tiste, za katere so menili, da ne participirajo pri ohranjanju obstoječega reda;
- podporo članom politične skupnosti, da združijo uničevalne učinke neregulirane tržne ekonomije.

Država blaginje se je v drugi polovici prejšnjega stoletja tako utrdila, da je dajala vtis nepovratne strukture. S takratnega zornega kota bi odprava države blaginje zahtevala najmanj sesutje demokracije in sindikatov. Za današnji čas pa so značilni pritiski po zmanjševanju države blaginje. Zakaj je prišlo do tega?

NAČELO UNIVERZALNOSTI IN SELEKTIVNOST SOCIALNIH POMOČI

Oče britanskega modela države blaginje sir William Beveridge je bil liberalec. Če naj vsak človek uživa svoboščine, mu je treba to tudi omogočiti. Takrat, sredi 20. stoletja, je bila delovna etika popolnoma samoumevna; vsakdo želi delati, če je telesno sposoben in če so službe, kjer se lahko zaposli. Država blaginje naj bi odpravila strah ljudi pred brezposelnostjo, brezdelnostjo, revščino. Takratno prepričanje je bilo, da bi lahko dosegli ta namen samo, če bi brezposelni dobili socialno pomoč ne glede na svoje premoženjsko stanje. Britanski zakon o nacionalnem zavarovanju naj bi leta 1946 odpravil kontrolo sredstev in premoženja, vendar se v praksi to ni nikoli zgodilo. Nasprotno, leta 1984 je bilo v veliki Britaniji 12 milijonov ljudi, ki so bili v takih in drugačnih postopkih kontrole sredstev v socialnih službah.

Bauman pojasni razliko med univerzalnostjo in selektivnostjo socialne pomoči (prim. Kavar Vidmar 1986, ki je natančnejša in govori o načelih selektivnosti in subsidiarnosti pri upravičenosti do socialne pomoči). Načelo selektivnosti pomeni, da dobijo pomoč samo tisti, ki jo potrebujejo, kar je določeno s postopki preverjanja sredstev posameznikov oziroma družin. Načelo univerzalnosti pa pomeni, da so službe namenjene vsem (ne samo revnim, torej kontrola sredstev v takem primeru ne bi bila smiselna). Službe, ki upoštevajo načelo univerzalnosti, pospešujejo družbeno integracijo in občutek skupnosti, kot je bilo na primer značilno za obdobje med drugo svetovno vojno in po njej. Načelo univerzalne pomoči lahko pripelje do občutka, da je denar dobro porabljen, da je skupnost varen dom in da obstaja ravnovesje med pravicami in dolžnostmi. Pri načelu selektivnosti pa se je uveljavila miselnost, da so službe za revne zmeraj revne službe, ki po možnosti pritegnejo najslabše strokovnjake in jim najverjetneje primanjkuje politične moči in javnega zanimanja. Zagotovo pa ima, meni Bauman, načelo selektivne pomoči škodljive posledice za vso skupnost. Na ta način je skupnost takoj razdeljena na tiste, ki samo prispevajo, in tiste, ki samo prejemajo. Posledica je delitev skupnosti (namesto integracije) in izključevanje (namesto vključevanja). To pomeni, da lahko skupnost davkoplačevalcev postane dominantna (ne glede na to, ali so v večini ali manjšini) in uporabi svojo politično moč za produciranje neustreznih, manjvrednih državljanov. Ko je ta kategorija ljudi vzpostavljena, jih ni težko marginalizirati in obtožiti za neuspeh, neučinkovitost, lenost. S pomočjo stigmatizacije izobčenih se oblikujejo vrednote dominantnega dela družbe. Tako lahko dominantna skupina pripiše svoj uspeh sami sebi. Dolgoročna posledica takega omejevanja za zadovoljevanje potreb določene skupine, manjšine (ki je v populističnem diskurzu percipirana kot inferiorna), je osiromašenje politične razprave, zato ker med ljudmi upade politični interes za skupno urejanje življenja. Za večino državljanov se interes za politično, za skupno, konča z vprašanjem davkov, zdi se jim, da nimajo razlogov za aktivno politično življenje. Bauman sklene razpravo o posledicah selektivnega načela pomoči z ugotovitvijo, da krčenje države blaginje sovпада s krčenjem politično aktivnega državljanstva.

NEOLIBERALIZEM IN RAZPADANJE DRŽAVE BLAGINJE

Še nedavno je v zvezi z državo blaginje vladal širok konsenz, saj je delovala kot nenapisan sporazum med antagonističnimi družbenimi razredi; delovala je kot podpora delavskemu razredu ob sprejetju kapitalističnih pravil. Danes pa je značilno krčenje države blaginje in vzpon neoliberalnih načel. Vprašanje je, zakaj je neoliberalizem naletel na tako široko podporo. Vzpon neokonzervatizma ni razlaga, ampak fenomen, ki ga je treba pojasniti.

Država blaginje je imela izredno pomembno vlogo pri stalni (re)komodifikaciji (pripravi za prodajo) delovne sile; z zagotavljanjem kvalitetnega izobraževanja, zdravstvenih služb, dostojnih stanovanj in prehrane za otroke iz revnih družin je zagotavljala zaposljivo (kvalitetno) delovno silo za kapitalistične potrebe. Delo mora postati blago, ki ga lahko delodajalci kupijo. Takega učinka ne bi mogla doseči nobena individualna kapitalistična korporacija. Poleg priprave delovne sile je država blaginje ohranjala v stalni pripravljenosti tudi rezervno armado delovne sile. Današnji problem je, da odvečna delovna sila morda ne bo nikoli postala blago. Nekdaj so delodajalci (razred kapitalistov) videli smisel v plačevanju davkov in državi blaginje, ki je omogočila komodifikacijo delovne sile in ohranjala rezervno armado delavcev, danes pa v tem ne vidijo več smisla, ker je upadla potreba po delovni sili. Svoboda kapitala pomeni, da se proizvodnja seli na cenejša področja, ki ponujajo priložnosti brez obveznosti. Tako se širi prosta trgovina in prosto gibanje kapitala, ne pa tudi delavcev. Rezervna armada delovne sile in stroški za njeno komodifikacijo so zdaj globalni, medtem ko država blaginje deluje lokalno. Tisti interesi, ki so nekoč pripomogli k nastanku države blaginje, danes niso več aktualni; uspešni kapitalisti ne morejo več delati v zgolj lokalnem kontekstu, zato se jim tudi ne zdi več smiselno vlagati v državo blaginje. V državah, kjer vlade ohranjajo doseženo stopnjo razvoja države blaginje, se dogaja, da vanjo prihajajo brezdomci, razlaščenci, revni, kapital pa odhaja. Kapital bi ostal samo, če bi se stroški države blaginje (davki in druge obveznosti) znižali. Narobe pa je bistvo države blaginje prav ohranjanje dostojne cene delovne sile in obdavčenje kapitala. Eden od paradoksov je v tem, da je nizka cena delovne sile

na dolgi rok kontraproduktivna tudi za kapital, saj so delavci hkrati tudi potrošniki.

Institucija države blaginje je bila v demokratičnih ureditvah do nedavnega videti popolnoma varna, nepovratna struktura. V konceptualnem smislu so bile socialne pravice celo vključene v idejo demokratičnega državljanstva. Čeprav so nekateri potrebovali več storitev kot drugi, je prevladoval občutek, da je država blaginje v dobro vseh. Kot je imel nekdanj širok konsenz razvoj države blaginje, ima danes konsenz zmanjševanje davkov in posledično zmanjševanju storitev države blaginje. Vprašanje, ki se ob tem zastavlja, je, kako to, da je večina volivcev v demokratičnih ureditvah pripravljena podpreti večanje socialne neenakosti. Mnogi so tudi prepričani, da se lahko bolje zavarujejo sami, da je bolje, da jim ostane čimveč denarja v žepu, potem ko plačajo davke, kakor da bi prispevali za državo in njene socialne službe. Zakaj je prišlo do tega?

Bauman navede tri razloge. Prvič, na dolgi rok so tu škodljivi učinki preverjanja sredstev (ki jih izvajajo socialne službe). Če so službe namenjene samo nekaterim, tistim, ki jih najbolj potrebujejo, je zelo verjetno, da jim bo primanjkovalo politične moči, saj ne bodo mogli računati na politično moč tistih, ki služb najbrž nikoli ne bodo uporabljali. To lahko prispeva k poslabšanju kvalitete socialnih služb, zagotovo pa zmanjšuje njihovo priljubljenost. Govorijo o zlorabah, denimo, da imajo ljudje več otrok zato, da dobijo socialne dodatke. Uporabniki služb so po definiciji stigmatizirani, službe za revne pa so praviloma revne. Zaradi načela selektivnosti v socialnih službah je socialna pomoč razumljena kot znak neuspeha, v smislu, da uporabniki niso kos zahtevam, ki jih večina zmore. Pri takem slovesu služb prositi za socialno pomoč pomeni priznati neuspeh.

Drugi vzrok je v prevladujoči potrošniški kulturi. Največja vrednota te družbe je imeti izbiro: »Izbira je v potrošniški družbi vrednost vseh vrednosti (metavrednost), s pomočjo katere ocenjujemo in razvrščamo vse ostale vrednosti« (str. 58). Izbira je rezultat tekmovalnosti, kar je nujna sestavina trga. Trg oblikuje potrošnika, pravi potrošnik pa, zapiše Bauman, bolj ceni pravico do izbire kot sam objekt izbire. Obisk na trgu je javna manifestacija poznavalsstva, »strokovnosti«. Situacije, v katerih izbira ni mogoča, so protivrednota potrošniške družbe,

ponižanje in degradacija. Zaradi nekompatibilnosti oziroma neuglašenosti z vseobsegajočo potrošniško mentaliteto je tudi država blaginje izgubila priljubljenost in širši konsenz.

Toda zakaj večina ljudi, ki zagovarjajo zmanjšanje storitev države blaginje, pristaja na večje tveganje, zanašanje na same sebe, v nasprotju z manj tveganimi državnimi podporami in socialnimi storitvami? Razlog je podoben kot pri nasprotovanju Američanov pozitivni diskriminaciji. Temnopolte skupine v ZDA trdijo, da ne potrebujejo »bergel« in da zmorejo same. Pozitivna diskriminacija naj bi zmanjševala ugled in uspeh njihovega truda. Bauman se sprašuje, od kod nenadoma ta samozavest. Odgovor vidi prav v preteklih učinkih pozitivne diskriminacije. Sedaj zmore veliko temnopolnih napredovati po družbeni lestvici, kar je pravzaprav posledica pozitivne diskriminacije. Podobno je z državo blaginje: »samozadostna večina« je rezultat preteklega delovanja države blaginje. Morda mnogi ne bi zmogli brez pomoči njenih servisov od druge svetovne vojne naprej. S pomočjo države blaginje se je v drugi polovici 20. stoletja vendarle vzpostavila večja enakost med ljudmi.

POMANJKANJE PRILOŽNOSTI ZA »VRNITEV NA TRG DELOVNE SILE« IN ODKRITJE »PARIJEV«

V četrtem delu Bauman raziskuje današnjo vlogo delovne etike in vprašanje nove revščine. Če je v zgodnjem 19. stoletju delovna etika rabila kapitalističnim potrebam razvijajoče se industrije in poskušala na ta način razrešiti položaj revnih (s pomočjo zaposlovanja), pa danes delovna etika rabi sprejetju revščine kot nujne posledica osebne neustreznosti in s tem pomiritve družbe z večno prisotnostjo revnih. Delovna etika (ki je zopet v središču javnih diskusij kot »diagnoza« in »zdravilo« problemov) je konceptualno navzoča v zaposlitvenih programih zavodov za zaposlovanje in podobnih institucij. Vendar ti programi ne kažejo učinkov oziroma koristi za revne; razlog za njihov obstoj je kvečjemu ta, da so koristni za ostale. Produktivnosti podjetij danes ne ovirajo več nezaposleni revni (kot v dobi industrializacije), kajti korporacije ne potrebujejo več delovne sile, kot je že imajo. Tudi če bi jo potrebovale, bi jo z lahkoto našle v državah, kjer so zahteve in cena delovne sile

nižje. Danes je situacija drugačna; produktivnost in dobiček velikih korporacij sta sorazmerna z zmanjševanjem števila zaposlenih. Zaradi tega so poskusi reševanja problemov s pomočjo delovne etike dvoumni, hinavski. Enako zgrešen je koncept »vrnitve na trg delovne sile«, saj so evropske korporacije uspešnejše tudi na račun odpuščenja delavcev. Tehnološki napredek se meri z uvajanjem tehnologije, ki nadomešča živo delovno silo. Tudi danes diskurz delovne etike vsebuje ločevanje »zaslužnih« in »nezaslužnih« revnih in s tem sprejetje revščine kot nujne posledice osebne neustreznosti. Pri tem ne smemo spregledati, da so lahko ljudje revni, tudi če so zaposleni. V obdobju polne zaposlenosti je fenomen zaposlenih revnih šokiral, saj je prevladovalo prepričanje, da je delovna etika zdravilo za vse socialne probleme. V industrijski družbi polne zaposlenosti je bilo plačano delo dolžnost in pravica hkrati, nezaposlenost odraslih, sposobnih moških pa je bila razumljena kot nekaj nenormalnega in nemoralnega. Po takratnem prepričanju je bil glavni vzrok revščine nezaposlenost (ki je nastopila zaradi pomanjkanja služb ali volje do dela). V resnici pa so lahko ljudje revni, tudi če so zaposleni, in revščina ne pomeni nujno pomanjkanja delovne etike. Z odpravljanjem sredstev za zmanjševanje revščine, kot se dogaja danes, lahko zahteve, ki izhajajo iz delovne etike, pravzaprav prispevajo k pomiritvi družbe z večno prisotnostjo revnih.

Bauman to natančno pojasni in utemelji z odkritjem »parijev« (*underclass*) kot novega koncepta v družbenih znanostih in njegove popularizacije. (V slovenščini nimamo izraza za novi pojem *underclass* in ga zato prevajamo s starim hindujskim izrazom za pripadnika najnižjega, brezpravnega družbenega sloja. Konceptualna razlika je ta, da so se parije rodili kot parije in da niso veljali za nekoristne, drugo pa je podobno, vključno s tem, da zbujejo strah.) V nasprotju s pojmom »delavski razred« (ki ima pomembno vlogo v družbi) in »nižji razred« (ki je na dnu lestvice, vendar se lahko povzpne), je »parija« del družbenega imaginarija, v katerem nekatere skupine izpadejo iz vseh hierarhij in razredov, so brez vsakršne vloge in možnosti vključitve in za družbo nekoristni. Ta koncept zajame različne skupine, kajti kategorija parijev je izredno fleksibilna in prilagodljiva, odvisna od družbenih strahov. Parija je lahko mladoletna mamica, ki prejema socialno podporo,

mladostnik, ki je izpadel iz šolskega sistema, brezdomec, kriminallec, uživalec drog, migrant brez statusa itn. Gre, skratka, za revne osebe, ki so stigmatizirane in jih dominantni del družbe doživlja kot nekoristne, odvečne, kot družbeno breme, za katerega bi vsi najraje videli, da bi kar izginilo. Ob tem, da so nekoristni, so tudi nevarni (za urejeno skupnost). Parije so vidni le toliko, kolikor se jih drugi bojijo. Bauman meni, da je mentalni zemljevid, ustvarjen s pomočjo predstave o nevarnih parijah, plodna tla, da se razvije »moralna panika«. Ni naključje, da je družba odkrila parije ravno ob koncu hladne vojne; na mesto zunanega sovražnika je stopil notranji sovražnik, ki je moral biti šele izumljen, konstruiran. Za to kategorijo se je bilo treba odločiti. Enako je tudi to, da jim pripisujejo kolektivno neuporabnost in nevarnost *odločitev*; gre za vrednotenje in ne opisovanje.

NORMALIZACIJA REVŠČINE

Izraz »*underclass*« je prvi uporabil Myrdal leta 1963 v zvezi z nevarnostmi deindustrializacije in posledično velikega števila brezposelnih. Opozoril je, da družba ni sposobna zagotoviti življenja v skladu z normami delovne etike in da so parije žrtve izključevanja, ki nimajo vpliva na razmere.

Konec 70-ih let je izraz prišel v širšo uporabo; parije so bili nezaželeni, nevarni, tuji, sovražni in naj bi sami izbrali »neozdravljiv« način življenja. Začeli so poudarjati, da je zdrs med parije stvar odločitve, da ne gre nujno za posledico revščine, ampak za ljudi, ki niso asimilirani in so zunaj meja družbe zaradi svojih psiholoških in vedenjskih značilnosti. Parijem so pripisovali sovražnost do vsega, kar je povezano z delovno etiko, »antisocialno« vedenje, zavračanje splošno sprejetih norm in vrednot, uživanje drog, kriminalno vedenje, »izkoriščanje« socialne pomoči itn. Konceptualna razločitev parijev od revščine je hkrati rešila več problemov, zlasti pa je *normalizirala* revščino. Ta distinkcija je odpravila pravico do odškodnine za vse tiste, ki so izpadli iz plačane zaposlitve ali drugih vrednotenih dejavnosti, saj je zanikala, da bi bili žrtve slabega funkcioniranja družbe. Odgovornost za nastali položaj je bila preložena na prizadete ljudi. Kar koli že je bilo treba storiti, bi morali to storiti sami parije, strokovnjaki pa

bi jim povedali, kaj je zanje najboljše. To stališče zahteva več zaporov, okrepljeno vlogo policije, pokroviteljstvo socialnih delavk ipd. Parije so razumeli kot skupino ljudi, ki se znajde zunaj meja družbe zato, ker so sprejeli napačne individualne odločitve in so nekompetentni, da bi sami upravljali s svojim življenjem.

Če povzamemo, je bila delovna etika sprva učinkovito sredstvo zapolnjevanja tovarn, ki so potrebovale veliko delovne sile. Ko pa so delavci postali ovira za večjo produktivnost, se je vloga delovne etike spremenila. Postala je učinkovito sredstvo, da si operemo roke in vest – da se znebimo občutka krivde, da smo prepustili sodržavljane trajni odvečnosti. Čistost rok in vesti dosežemo tudi z moralnim zaničevanjem revnih in moralno odvezo ostalih.

KRIMINALIZACIJA REVNIH

Bauman nadaljuje z zanimivim poglavjem o današnjem položaju in percepciji revnih, o njihovi kriminalizaciji kot »rešitvi« problema. Današnji revni so revni v kontekstu potrošniške družbe; nimajo dostopa do potrošniškega življenjskega stila, kar Bauman opiše kot eno najbolj bolečih deprivacij v taki družbi. Parije so družbeno konstruirani kot skupina, ki hoče uživati potrošniški način življenja, ne da bi si ga »zaslužili«, in s tem naj bi žalili vrednote večine. Kriminalnost, ki je prav tako družbeno konstruirana, je v nasprotju z družbenim redom (normami, vrednotami). Vrednote se v potrošniški družbi vrtijo okoli trga, ki je hkrati izenačevalec in delivec. Velika potrošnja je znak uspeha, celo sreče in dostojanstva. Pri pridobivanju zakonitih plačilnih sredstev so pravila vse bolj reducirana na »prigrabiti si čim več«. Velika podjetja se privatizirajo, vodilni imajo milijonske plače, številni delavci in delavke pa se znajdejo na cesti. V zlati dobi države blaginje so bili tisti, ki so izpadli, obravnavani kolektivno (za razrešitev njihovega položaja so bila namenjena kolektivna sredstva), medtem ko je danes zaznati korak k *individualizirani* kriminalizaciji ljudi. Bauman navaja primer Združenih držav, kjer »industrija zaporov« nadohema odmirajoče institucije države blaginje. V zadnjih desetletjih krutega neoliberalizma se je število smrtnih kazni povečalo. Clinton je v svoji drugi predsedniški kampanji promoviral krepitev policije in neusmiljeno ravnanje s tisti-

mi, ki žalijo družbene vrednote. S takimi ukrepi se lahko večina strinja, če je poprej razširjen občutek strahu (pred revnimi). Po Baumanu smo danes priča procesom, ko revščina iz socialne politike vse bolj prehaja v kriminologijo in ukrepe kaznovanja. Revni naj bi bili sovražniki splošno sprejetih družbenih vrednot, prejemniki socialne pomoči in naravno okolje rekrutiranja kriminalcev.

Povezovanje revščine s kriminalnostjo ima pomemben politični učinek: izgon revnih s področja moralne zavezanosti. Z drugimi besedami, kriminalizacija povzroči brezbriznost do integritete in počutja ljudi, ki imajo v družbi manj možnosti, manj moči. S pomočjo kriminalizacije revni ne hajo biti etični problem; namesto da bi branili revne pred kruto usodo, terjajo varovanje pravic in življenjskega stila »dostojnih« ljudi. Danes revni niso več rezervna delovna sila, zato tudi ni več *ekonomskega* smisla v ohranjanju njihove dobre kondicije oziroma pripravljenosti za zaposlitev. To pa seveda ne pomeni, da ni *moralnega* smisla v ustvarjanju razmer, ki bi vsem ljudem omogočale dostojno življenje.

Bauman opozori, da je danes delovna etika instrumentalizirana. S pomočjo delovne etike problematizirajo in zaničujejo »odvisnost« od socialne pomoči, državi blaginje pa očitajo, da to »odvisnost« goji. Prva žrtev svete vojne proti odvisnosti je moralna odgovornost do revnih.

ODVEČNOST REVNIH

Kakšna je danes vloga revnih v zahodnem svetu in kakšna je bila njihova vloga v zgodovini? Revnim pripisujejo, da so za svoj položaj, za svojo revščino in izključenost odgovorni sami zaradi napačnih življenjskih izbir. S svojim obnašanjem naj bi kršili sprejete norme in družbeni red, kar onemogoča javno zavzemanje za njihove pravice. Namesto svobodnega političnega delovanja (*freedom to act*) imamo opraviti z nadzorovanjem revnih in dobrote do njih. Odnos družbe do revnih je ambivalenten; po eni strani strah in gnus in po drugi usmiljenje in sočustvovanje, vse to pa rabi vzdrževanju družbenega reda in norm. Z drugimi besedami, v današnjih zahodnih družbah so revni prototip neprimernosti, odstopanja od norme. Bauman trdi, da se družbeni red ohranja in utrjuje tudi na njihov račun. Vloga revnih se je v zgodovini spreminjala. V

predmoderni krščanski Evropi, ko so vsa bitja dojemali kot božja, del božjega stvarstva, v katerem so vsi prežeti z namenom in pomenom, sta bili dobrotelost in skrb za revne investicija v posmrtno življenje, zagotovilo za odrešitev zemeljskih grehov. V moderni Evropi je koncept božje stvaritve zamenjal projekt reda in norme. (Za natančnejšo pojasnitev te spremembe v primeru hendikepiranih ljudi glej Zaviršek 2000.) V sekulariziranem svetu revni niso več sprejemali svojega položaja kot neizbežno danost, usodo, ampak so se zavzemali za spremembe; zgled je francoska revolucija (1789). V obdobju industrializacije, ko so bile potrebe po delovni sili velike, so bili problem za industrijsko proizvodnjo tisti revni, ki so bili vdani v usodo oziroma pomirjeni z minimalnimi pogoji za preživetje in niso videli smisla v mučenju s tovarniškim delom. Bauman pokaže na začaran krog »težav z revnimi«; tisti, ki niso bili pomirjeni s svojim položajem in so zahtevali pravice, so predstavljali grožnjo revolucije in upora; tisti, ki so bili pomirjeni s svojim položajem in niso hoteli vstopiti v industrijsko kolesje, pa so veljali za oviro pri rasti industrijske proizvodnje.

V obdobju industrializacije so reinterpetirali vlogo revnih kot rezervne delovne sile; stalna zaposlenost je postala norma, revščina je bila izenačena z brezposelnostjo. Delovna etika v obdobju pospešene industrializacije naj bi rešila vsaj tri pereča področja; odpravila naj bi revščino (s pomočjo zaposlovanja v industriji), zagotovila zadostno količino delovne sile za potrebe industrije in preprečila grožnjo revolucije. Prepričanje, da so revni že z malim zadovoljni, je bilo skladno z nizkimi mezdami; delavci so živeli iz rok v usta, kar jih je stalno zaposlovalo. Če bi bile plače višje, bi lahko delali manj (saj so že z malim zadovoljni), nastopila bi brezdelje in upor. Današnja industrija pa ne potrebuje več delavcev, prej narobe, število delovnih mest v industriji se krči. Revni niso več rezervna delovna sila, sodobna družba vključuje svoje člane zlasti z vidika potrošništva. Današnji revni kršijo normo potrošništva, saj ne izpolnjujejo ene najpomembnejših družbenih nalog, to je kupovanje proizvodov in storitev, ki jih ponuja trg.

Bauman, ki prav nič ne olepšuje današnjega položaja revnih, pravi, da so revni prvič v zgodovini brez vsakršne (pozitivne) vloge; so zgolj neprijetnost in skrb. V zameno za davkoplačevalski denar ne morejo ničesar ponuditi;

pravzaprav večinsko prebivalstvo (potrošniki) od njih ničesar niti ne pričakuje (čeprav jim pridejo prav za čiščenje stanovanj, urejanje vrtov, pri varstvu otrok ipd.). V glavnem pa so postali odveč in zapuščeni. Kje je torej njihovo mesto v družbi? Bauman ugotavlja, da gre za tendenco odstranjevanja revnih z ulic in iz drugih javnih prostorov, »stran od našega pogleda«. Tiste, ki so pravkar prišli kot migranti, ali tiste, ki nimajo urejenih delovnih ali bivalnih dovoljenj, lahko takoj deportiramo, do njih nimamo nobenih obveznosti. Če ne najdemo razloga za deportacijo, jih lahko pošljemo v oddaljeni zapor. Če revne odstranimo z ulic in iz javnih prostorov, jih v simbolnem smislu odstranimo iz človeške skupnosti, s področja etičnih dolžnosti. Dehumanizacija celih skupin ljudi je imela v zgodovini številne tragične izide.

LOČITEV PREŽIVETJA OD UDELEŽENOSTI V PLAČANI ZAPOSLOTVI

Okoliščine, ki smo jih opisali, Bauman označi kot krizo zahodnega sveta, ki je prenehal prepričevati sebe in svoje vrednote. Na Zahodu je vse podrejeno učinkovitosti. Toda kakšen je njen namen, za kakšno ceno, kaj je cilj vsega tega? Bauman predlaga, prvič, stalno prepričevanje, prevrednotenje, lahko bi rekli tudi konceptualno prenovno pomena zaposlovanja, ekonomske rasti in učinkovitosti, in drugič, uvedbo univerzalnega temeljnega dohodka. O univerzalnem temeljnem dohodku in argumentih za uvedbo in proti njej je bralcem in bralkam slovenščine na voljo zbornik *Brezplačno kosilo za vse? Predlog univerzalnega temeljnega dohodka* (Pribac 2004). Kot dobro stran univerzalnega temeljnega dohodka (UTD) Bauman poudari razločitev upravičenosti prejemanja dohodkov od udeležnosti v plačanem delu. Upravičenost do dohodkov temelji na statusu in dostojanstvu ljudi, človeških bitij. Ena od pomembnih ugodnih posledic uvedbe UTD je odvečnost postopkov preverjanja sredstev, premoženja in pripravljenosti opravljanja plačane zaposlitve, ko gre za dodelitev socialne pomoči. Navsezadnje ne glede na vloženi trud zavodov za zaposlovanje in podobnih ustanov polne zaposlenosti prebivalstva očitno ni več mogoče realizirati. Eden današnjih perečih problemov v zvezi z delom je tudi ta, da je ekonomsko ovrednoteno, vidno, cenjeno in nenazadnje sploh

definiramo kot delo le plačano delo. Ogromno pa je *neplačanega dela*, denimo skrbstveno delo, aktivizem, prostovoljno delo itn., ki ga zvečine še vedno opravljajo ženske. V govorici delovne etike se delo, ki ostane zunaj trga delovne sile in ga ni mogoče prodati, imenuje brezposelnost. Gre za diskriminacijo, za različno obravnavo in vrednotenje dela. Delo bi se lahko emancipiralo od trga delovne sile, če bi koncept delovne etike, ki jo je izoblikoval trg delovne sile, zamenjali z drugimi vidiki in koncepti, denimo veščinami, ustvarjalnostjo, spretnostmi. Ločevanje dela po tem, ali je plačano ali ni, predpostavlja, da bi brez denarnega ovrednotenja ljudje zapadli v brezdelnost. Vendar se to ne bi moglo zgoditi, pravi Bauman, ker smo ljudje po naravi ustvarjalna bitja.

SKLEP

Za današnje revne in izključene so razmere nevzdržne. To sporočilo je tako nepopustljivo navzoče, da že skoraj meji na brezizhodnost in pomanjkanje alternativ. Šele čisto na koncu zadnjega dela knjige se Bauman ukvarja tudi z možnimi spremembami in premiki moči. Zelo pomemben je njegov predlog konceptualne preнове delovne etike, ki bi ločila dostojno preživetje od udejstvovanja v plačani zaposlitvi. S

V članku smo zajeli pravne vidike zaposlovanja prosilcev za azil v Sloveniji, kratek primerjavo s politikami v državah Evropske Unije, predstaviteljske izsledke raziskave med 25-mi prosilci za azil, ki so bivali v azilnem domu v decembru 2004, in porazetek dobre prakse pri zaposlovanju prosilcev za azil, kakor so jo razvile države Evropske Unije.

PRAVNI VIDIKI ZAPOSLOVANJA PROSILCEV ZA AZIL

V Sloveniji zakon o azilu v 43. členu podeljuje prosilcem za azil pravico do dela. Prosilcem za azil je lahko na njihovo prošnjo dovoljeno opravljati začasno ali občasno delo na način in pod pogoji, kot jih določa zakon, ki ureja začasno zatočišče. V času sprejema zakona o začasnem zatočišču je veljal še stari zakon o delovnih razmerjih (ZDR), ki je občasna in začasna delo omageval na 60 dni v koledarskem letu oziroma

tem pokaže na nevzdržnost moralne diskvalifikacije neplačanega dela, ki ga še vedno več opravijo ženske kot moški. Vse to je del širšega konteksta, ki zahteva prevpraševanje smiselnosti ekonomskega razvoja in iz njega izhajajoče sedanje družbene ureditve in zakoreninjenih vrednot delovne etike. Z dekonstrukcijo delovne etike pokaže zastarelost tega koncepta, poleg tega pa zlasti njen zatiralski značaj in učinke. S pomočjo delovne etike se je v zgodovini od industrializacije do današnje deindustrializacije ohranilo ločevanje »pravih« ali »zaslužnih« revnih (to naj bi bili tisti, ki si zaslužijo sočutje in pomoč) od »nezaslužnih«, »sumljivih« revnih, ki naj bi »izkoriščali« sistem države blaginje. Te zadnje se je sistemu posrečilo izločiti kot brezpravne osebe (tako imenovani nelegalni migranti, prosilci za azil idr.).

Glede alternativ za preseganje sodobnih izključevanj lahko Baumanu očitamo, da spregleda potencial novih družbenih gibanj in političnih bojev (globalnih gibanj za globalno pravičnost), ko postavljajo pod vprašaj sam kapitalistični sistem in kapitalistične odnose, ki so vir problemov, s katerimi se avtor ukvarja. Verjetno predlagati »rešitve« niti ni bil avtorjev namen; bralci in bralke lahko ob koncu sami razmislimo, kako bomo uporabili svoj košček moči pri spreminjanju sveta na bolje (gl. Holloway 2004).

Veljavi določbe zakona o začasnem zatočišču in zakona o azilu.

Jelka Zorn

Pravica do dela prosilcev za azil v zakonu o zaposlovanju tujcev ni navedena, niti je ne ureja jo postzakonski akti. Obstoječa zakonodaja v Sloveniji prosilcem za azil sicer omogoča pravico do dela, vendar pa ta ni ustrezno pravnomočno urejena oziroma ni izredno podrobna, kateri zakon oziroma podzakonski akt jo konkretno določa. Prosilci za azil lahko po zakonu o začasnem zatočišču na podlagi zapostavljene sklepe in delodajalcem pogodbeno delo (pogodbeno pogodbo ali delovno pogodbo, ki se ureja po oblikah in vsebini zakona, vendar sprejeto prosilci za azil pridobiti soglasje sektorja za migracije oziroma azilnega doma. Podjetne pogodbe so namreč zelo obdavčene, prosilci za azil pa so oproščeni plačila davčnih obveznosti. Prav tako se ne izvajajo 15., 16. in 18. člen pravičnika v različnih in pogojih zagotavljanja pravice prosilcem za azil in tujcem, ki jim je bila priznana posebna oblika začasa, nejezna pa je tudi časovna omejitev dela. Čeprav je prosilcem za azil omogočena pravica

LITERATURA

- ANŽIČ, S. (2002), *Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- FOUCAULT, M. ([1976] 2003), Rojstvo biopolitike. V: Rado Riha (ur.), *Filozofski vestnik*, XXIV, 3.
- HOLLOWAY, J. (2004), *Spreminjamo svet brez boja za oblast. Pomen revolucije danes*. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti, Študentska založba.
- KAVAR VIDMAR, A. (1986), *Teoretični problemi socialnega skrbstva*. Raziskava Višje šole za socialne delavce v Ljubljani, Socialna politika in socialno delo. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce.
- PRIBAC, I. (ur.) (2004), *Brezplačno kosilo za vse? Predlog univerzalnega temeljnega dohodka*. Ljubljana: Krt.
- ZAVIRŠEK, D. (2000), *Hendikep kot kulturna travma: Historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi*. Ljubljana: Založba / *cf.